

בית ספר תארבות – קטלוג 2020

עמי שטייניץ

אמנות בין יצירה לפעולה (1)

את תנועת תרבות הכרתי לראשונה ב-2008 בסדנה לאמנות רמת אליהו בה התחלתי לפעול ב-1984 עוד בראשית דרכה ביבנה. חברי וחברות שנת שירות של התנועה התגוררו בשכונה ושיתפנו פעולה. הסדנה ערכה אז פעולות של אמנות בקהילה: אירוע דוכן - במה לאמנות, חברה וחינוך, שנערך ביוני 2010, ואת תוכנית בית הספר כקמפוס תרבותי. ב-2013 עזבתי את הסדנה אך הקשר עם חברי תנועת תרבות נמשך בשלושה מישורים: אמנות בהוראה, אוצרות ואמנות בקהילה.

אמנות פעולה, אמנות מעורבת, אמנות השתתפותית, אמנות בקהילה, אמנות חברתית – כל צירופי המילים הללו נוגעים לתהליכים שיוצאים מהמסגרת המקובלת של יצירת והצגת האמנות. במקום חפץ אמנות - העניין הוא התהליך; במקום תצוגה - מתרחש אירוע; במקום קהל מתבונן - הקהל שותף. לא מדובר בסתירה או בניגוד אלא בהתרחבות מנעד ההבעה בין תוכן, יצירה ותצוגה. מדובר בחלופה ליחסים המקובלים בין אמנות לקהל ובין שוק האמנות למימון ציבורי. שיח ההתרחבות של תפוצת האמנות מלווה את התקופה המודרנית כמהלך חברתי ותרבותי שפעל נגד תפיסות אמנות מקובלות שהתעלמו מפערים וחוסר השוויון בערי הכרך שצמחו במהירות. פעולות דאדא אנטי אמנותיות שברו את מסורת יצירת חפצי האמנות וחשפו את מקומם הבורגני בחברה המודרנית. אמנים קראו נכוחה את המעמד הגבוה של האמנות ויצרו פעולות נטולות חפצי אמנות שניסו לחמוק משיקולי רווח ומתכתיבי שוק האמנות. הם חיפשו דרך לצאת מהמשוואה המסורתית לפיה "התבוננות = מוצר".

האנטי אסתטי מאותת שהמושג אסתטי מתעמת עם המחשבה שחוויה אסתטית מתקיימת באורח חופשי ומעל ההיסטוריה. האנטי אסתטי מצביע על רגישות למצבי תרבות המעורבים בסכסוך ובהדרה כמו מגדר, מיעוטים או פערים כלכליים ודוחה תפיסה של ישות אסתטית מיוחסת. כדי לצאת מעצמה פונה האמנות אל קהלים הנמצאים מחוץ לקהל המקובל שלה, משלבת בין שינוי למסורת ומשתתפת ברקמה החברתית של שייכות וזהות. תרבות מורכבת ממרכיבים עממיים, צרכניים, תקשורתיים ואמנותיים, ואמנות הפעולה משתפת בין הקהלים והביטויים השונים של התרבות.

תהליכי האמנות כיום אינם מתקיימים בעבודת האמנות בלבד אלא נעים אל כיוון חיי היומיום בגלל המעורבות המתעצמת שלהם בעיסוק בדמיון, רגשות וחושים, בתרבות חזותית ובתקשורת דיגיטלית. התפקיד של האמנות איננו יצירה של מציאות אוטופית או מדומיינת אלא יצירה של דרך חיים וצורות פעולה בלב המציאות הקיימת. אמנות הפעולה מנסחת מחדש את חברתי והבינאישי, מערבת אנשים ולא נערכת רק בגלריות ובמוזיאון. יוצריה פועלים בתחושת ספק נוכח תרבות ההמונים ולכן מפתחים קשר אישי ישיר עם הקהל. מעמד האמנות בחברה פוליטי מפני שהוא מבטא את יכולת היצירה, הייצוג וההפצה המתפתחים ומשפיעים על תחושות של שייכות וזהות. אמנות פעולה מרחיבה את הקהל השותף, פותחת גבולות בין קהילות ומבקשת לצאת ממחוזות הרייטינג והכלכלה של קהל מתבונן. היא מחוברת לזמן ולמקום מוחשיים ונערכת תוך הידברות בין קהל, אמניות ואמנים. בעבר התרחשו היחסים במסגרת עולם האמנות, בתוך תרבות מודרנית שייחסה חשיבות רבה ל"חדש" וקראה לשפה חתרנית. כיום הדגש הוא על יחסים במסגרת תרבות מגוונת. אוטופיות חברתיות ותקוות מהפכניות מפנות מקום לטובת מיקרו אוטופיות יומיומיות ממושכות. מבחינה חברתית נובעת התפתחות זו בעיקר מצמיחה של אורבניות גלובלית ומהתפתחות המרחב העירוני לכדי תופעה תרבותית. לא ניתן עוד להתייחס ליצירה העכשווית כמרחב מוגדר שאפשר לפסוע דרכו. מדובר במפגשים ארעיים המתרחשים בתנאים של שיח פתוח, בתנאים עירוניים שיוצרים ביטוי מוחשי והיסטורי למצבים חברתיים. החיבורים ההמוניים מחוללים מצבים שמניעים תהליכים אמנותיים המתבססים על יחסים בין אישיים ותופסים את הוויית השיתוף והיחד כשוות ערך ליצירת משמעות שמקורה בהתבוננות של צופה במופע.

במקביל ללימודי היצירה האישית התחילו שנה א' ושנה ב' בשליש השני של שנת הלימוד תהליך התנסות בפעולת האמנות. התוכנית פעלה בכיוון היסטורי ובכיוון עכשווי. מבחינה היסטורית נבדקו תקדימים של אמנות פעולה שהציבו קריאת תגר חברתית ואמנותית. מבחינה עכשווית נערכו ניסיונות מעשיים בשטח תוך בחינת המצב הנוכחי של שדה האמנות. נבחרו שלושה מהלכים עיקריים: מהלך אחד כלל יצירה של פעולות במרחב הציבורי של עפולה על פי השראות מקבוצות בתולדות האמנות כמו הדאדא, הפלוקסוס והסיטואציוניסטים. מהלך שני עסק ביצירה של "דפי ויקי-אקט" המציגים מודלים מרחבי העולם שעסקו בפעולות מסוג זה. באמצעות דפים אלה ביקשנו לבנות מאגר של פעולות אמנות בעבר ובהווה. המהלך השלישי כלל חלוקה ל"נבחרות" שהינן קבוצות התנסות קטנות שהתחלקו לפי מקומות המגורים של הלומדים: נהריה, רמת-אליהו וירושלים. קבוצות אלו תכננו

פעולה אמנותית השתתפותית, "אמנות פעולה", בקהילה שבסביבת מגוריהם. התוכנית שהתחילה בראשית חודש פברואר השתבשה עם סגר הקורונה שהוטל בראשית מרץ. הנבחרות שהוקמו התחלפו בחברי וחברות הדירות המשותפות בהן התגוררו שהתחילו ליצור פעולות עם השכנים בתנאי הקיצון של נגיף הקורונה. הפעולות תועדו בפנזינים שהציגו את תהליכי יצירת הקשר עם הדיירים השכנים, "קהל שותף", בניסיון ליצור פעולה אמנותית השתתפותית. תהליך זה הסתכם במספר אירועים מקומיים ואירוע מקוון בסוף חודש יוני. סיפורי הפעולות עם הקהל השותף לפני, במהלך וסיום ימי הקורונה מוגשים בפרסום זה. הם מציגים את האפשרויות המיוחדות של אמנות בקהילה הנערכת על ידי אמניות ואמנים תושבי השכונה.

בתהליך למידה והתנסות זה ביקשנו לבחון את חיוניותה של האמנות בקהילה כתהליך בו נוצרת תחושת שייכות וזהות באמצעות ביטויים, הבעה ודמיון, שעולים מהקהילה תוך שילוב בין שפת האמנות, כלי הביטוי שלה ואמניה. הכלי הטוב ביותר להבטחת התרגום של סימנים לידע חי הוא הדמיון והאדם בפעולותיו, במעשיו, ובתיאוריו שמרכיבים סיפורים באמצעות סימנים מפורשים ועלומים. מה שחיוני לכלול בכל שיח עכשווי על דמיון היא התחושה שיש מטרות חברתיות גדולות לשימוש בדמיון ויש סיבות מוסריות, משבריות ופוליטיות גדולות לדמיון. להיות בעמדת הצופה משמעו להיות פסיבי בחלקו, להיות מופרד מהיכולת ומהאפשרות לפעול. מה שנדרש מעבר לשדה האמנות הקיים היא זירה בה הצופים לא יהיו רק מתבוננים, אלא מקום בו הציבור הופך לשותף פעיל, מקום של - מרכז בכל מקום - בו הקהילה ואמניה רושמים במימון ציבורי את קורות השכונה ותושביה.

אמנות בין יצירה לפעולה (2)

הדמיון, הבסיס החיוני של כל פעילות יצירתית, הוא מרכיב חשוב מבחינה אמנותית אך פועל בכל תחומי החיים. כל עולם הביטוי האנושי הוא פרי של פעולות המבוססות על דמיון. יצירתיות קשורה לשינויי ידע ומסורות שעורכים מחדש את החוויה הקיומית. חוויה אסתטית מחליפה תבניות שמגדירות את צורות היומיום וכרוכה בשימור ובשבירה של חוקים ובהבנה מתי לבחור בכל אחד מהם. הדמיון והיצירה אינם תוצר של תהליכים אישיים בלבד אלא ביטויים של יכולת רב תחומית להצליב דברים ולאתר הקשרים. כדי לדמיין נדרשת מומחיות שמבסיסה צומחת היכולת להמציא שפה ופעולה מקוריים. המופע המזוקק של התרחשות רב תחומית זו נגלה ביצירת האמנות. לצד היכולת

היצירתית מפגינה האמנות כוח מיוחד לחרוג מעצמה, לצאת מהקופסא. מכאן מקומה החיוני בחידוש המילון החומרי, הצורני והרגשי הציבורי, בעריכת השיח החברתי ובהגשמת יחס מחויב בין יצירת האמנות האישית לפעולת האמנות בקהילה.

רעיונות נחשפים במרחב הציבורי והבעתם תלויה במסורות הביטוי, בסמלים ובאפשרות להציע שינוי מהותי. למרות שהצורה נותרה הכלי החיוני ביותר למתן ביטוי ויצירת משמעות, השתנתה המסורת של יצירת חפצי אמנות. עבודת האמנות הופכת ממוצר סופי ובלעדי לתהליך מתמשך עם התחלה וסוף לא מוגדרים. הקהל הרחב, המתבונן, מופיע יותר ויותר כשותף. האמנות תופסת את מקומה החברתי בשתי דרכים סותרות: היא עושה זאת כאמנות לשם אמנות וככזאת שיוצאת מבסיסה ופועלת בקהילה, כיצירה אישית וכפעולה חברתית.

חברות וחברי תנועת תרבות חיים בשכונות וביישובי הפריפריה. שני הממדים, היצירה האישית ואמנות הפעולה, המלווים את עבודת היומיום שלהם, נשזרו בתוכנית הלימודים ועל פיהם נבחרו האמנים המנחים. השנה חולקה לשלושה שלישים בהנחיית שלושה מנחים. הנחתי את השליש הראשון, בילו בליך את השני ושוקה גלוטמן את השלישי. חן שיש קיימה שני מפגשי כיתת אמנית במהלך השליש הראשון. עד מגפת הקורונה נערכו הלימודים בעפולה ואז עברו לזום בלי לפגוע בחלוקה המקורית.

על בסיס ההידברות שיצרתי עם תנועת תרבות פניתי לבילו ושוקה אתם עבדתי בסדנה לאמנות ביבנה וברמת אליהו. שוקה אף ניהל אותה בין 1987 - 1989. באנו ליבנה ולרמת אליהו על מנת לצאת מהמרכז וחוץ עשתה דרך אמנותית שראשיתה בשיכונים העולים מצפון אפריקה בצפת. התחלנו את השנה בקריאת המקום החברתי של היצירה האישית ופעולת האמנות הנובעת ממנה על מנת להשיג מעורבות בעולם ה'אמיתי'.

המפגשים עם בילו, אמן אדריכל הפועל בתווך שבין הסביבה ליצירה, התחילו בסטודיו של תנועת תרבות בעפולה. הלימודים התרחשו במרחבים ציבוריים בעיר ובעקבות הקורונה בסביבת דירות המגורים של התלמידות והתלמידים באמצעות הזום. התרגילים, כותב בילו "פעלו לחשיפה ולהקניית כלים מתחומי אמנות המיצב, כהתערבות בסביבה קיימת ובהקשר לחברה, לגוף האדם, לחושים ולחווייה. הסטודנטים, ביצירתיות ובחוש ההמצאה שלהם, יצרו מייצבים באתרים ספציפיים ובשליבים של חקירת הסביבה או איבר ארכיטקטוני ספציפי, הגדרת מהות ורעיון המיצב בטקסט לשוני, תהליך

בסקיצות ומודלים של רעיון המיצב ובניית מיצב ספציפי במקום הנבחר, ממגוון חומרים. המדיה הייתה מגוונת – רישום, מודל, צילום, ומדיה מעורבת. הקורס לווה בהרצאות שפירשו וניסחו את משמעות המיצב והקשר לסביבה ולחברה, ובעזרת דוגמאות מעבודותיהם של אמנים וארכיטקטים שונים. המלאכה האדריכלית והצילום חוצים את המרחבים בין יצירה אישית לסביבה החברתית.

הצילום נע בין סתמיות, מקריות, מכניות ותיעוד אל תפיסה, נראות, תובנה ותמונה. שוקה הוא צלם תיעוד ואמנות שנע במרחבים הנוגעים באינטימי ביותר לצד השרירותי ביותר. המקום הפרטי שמתגלם בסטודיו הוא קפסולה אישית להתנסות. "הסטודיו" כותב שוקה "הוא מרחב פיזי ומנטלי. נוכחותו הקונקרטי והסמלית בתודעה היוצרת, מציעה לאמן ולאמנית מרחב מוגן ו'מקום בטוח'. בסטודיו מותר לשגות ולהיכשל... לתת מקום לספק ולהיסוס... לכל קשת הרגשות האנושיים, כולל אלה הדחויים והמוכחשים. חשוב להבין את ערך ההתנסות והחיפוש, גם אם נדמה לרגע שהתוצרים המתקבלים בדרך אינם שלמים ומהוקצעים... ואפילו אם הם כושלים... המשאלה הלא חבויה של כל יוצרת היא להיחלץ ולו לרגע מתוך הבדידות הקיומית... ולחלוק משהו אותנטי ומשמעותי עם הצופה." את התנודה בין הפרטי לקבוצתי והשפעתה על דרך העבודה מתארת חן שישי: "מדובר בקבוצה מאוד מגובשת בעלת ערכים חברתיים גבוהים וכושר יצירה יוצא דופן. הם פועלים כקבוצה ולכל אחד ואחת מהם ממד אישי מיוחד משלו. מול יכולת כזאת ביקשתי מהם לעסוק בחומר שאינו מקובל בעולם האמנות ולהביא לסדנה ראש כרוב לבן או סגול, שאיתם יתחילו לעבוד מחוץ לתחום הרגלי היצירה שלהם. התוצרים היו מפתיעים והובילו להדפס, צילום, ציור, אמנות קינטית ועיצוב המוצר."